

2. Показники бюджету України за 2021 рік. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 03.01.2024 р.).
3. Показники бюджету України за 2022 рік. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 03.01.2024 р.).
4. Показники бюджету України за 2023 рік. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=NATIONAL> (дата звернення 03.01.2024 р.).
5. Як зміняться виплати для ВПО в Україні з 1 березня? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-zminiatsia-vyplaty-dlia-vpo-v-ukraini-z-1-bereznia/> (дата звернення 03.01.2024 р.).

Прямухіна Наталія Валентинівна

Доктор економічних наук, професор
кафедри політології та державного управління.
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Зміна орієнтирів та корегування механізмів формування Державного бюджету в умовах війни є необхідною умовою для виживання країни, як щодо реалізації її військових пріоритетів та техніко-технологічної маневреності на полі бою, так і щодо стримування кризових явищ фінансово-економічного характеру на рівні країни та її регіонів. Трансформація політики формування Державного бюджету обумовлена усвідомленням необхідності збереження наявного економічного потенціалу та створення умов для повоєнного відновлення нашої держави.

Огляд окремих економічних показників до початку повномасштабної війни в Україні свідчить про поступове нарощування її економічних потужностей. Так, за даними Міністерства фінансів України з 2002 по 2013 роки спостерігалось щорічне зростання номінального ВВП та ВВП на душу населення в доларовому еквіваленті в середньому на 16,7 %. Початок агресії рф проти України спричинив різне падіння цих показників: у 2014-2015 роках номінальний ВВП зменшився на 28 та 31 % відносно довоєнного періоду, після чого у 2019 році ВВП поступово зростав та майже досяг значення 2013 року. Після повномасштабного вторгнення рф у 2022 році номінальний ВВП знову зменшився (на 20% відносно показника 2021 року) і продовжує знижуватись

нині [1]. Зазначене свідчить про необхідність зміни підходів до формування Державного бюджету. Те саме підтверджує і динаміка основних статей витрат (рис. 1) [2].

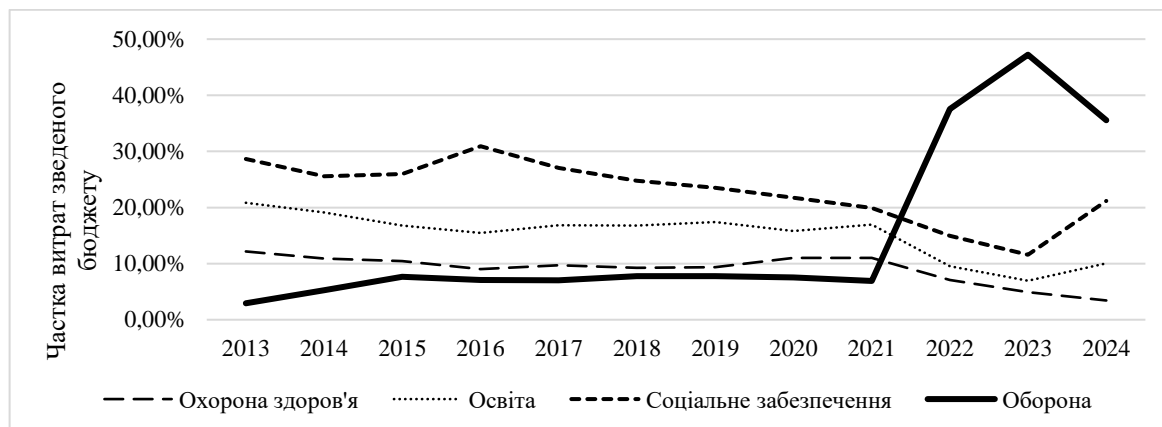

Рис. 1. Динаміка окремих статей витрат зведеного бюджету України, %

Від початку війни логічно зросли видатки Державного бюджету на оборону. Так, якщо у 2014 році обсяги витрат за цією статтею склав 6,4% від видатків зведеного бюджету держави, то у 2022 році частка витрат на оборону збільшилася до 42%, а у 2023 році до понад 52% [3].

Очевидно, що недостатність фінансування війни держава змушена покривати за рахунок інших статей видатків. Вимушене збільшення витрат Державного бюджету на оборону симулювало перегляд пріоритетів фінансування таких статей, як витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та фінансування загальнодержавних функцій, включаючи витрати на обслуговування державного боргу. Так, у 2022 році витрати зведеного Державного бюджету на освіту та охорону здоров'я зменшилися у порівнянні з 2021 роком на третину (35 та 32% відповідно), на 45% зменшилася частка витрат на обслуговування державного апарату та зовнішнього державного боргу, на 17% – на фінансування програм соціального забезпечення населення.

У Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» передбачено зменшення видатків (порівняно з 2023 роком): на оборону – на понад 24%, охорону здоров'я – на 12%, натомість планується збільшення їх частки на соціальне забезпечення та освіту (33,5% і 14,8% відповідно).

Початок повномасштабного вторгнення призвів також до суттєвих змін у структурі надходжень до Державного бюджету країни.

Традиційно найбільша частка надходжень до бюджету країни формується за рахунок податкових надходжень, а саме: податків на доходи, податку на прибуток та збільшення ринкової вартості, на доходи фізичних осіб, прибуток підприємств, внутрішніх податків на товари та послуги, податком на доходи від

власності та підприємницької діяльності. У 2022 році частка надходжень від загальнодержавних податків і зборів до загального фонду Державного бюджету зменшилась на 26% відносно 2021 року, при цьому найбільше знизилася частка надходжень від внутрішніх податків на товари і послуги (на 16,6%), податку на доходи, прибуток та збільшення ринкової власності (на 5,8%), тобто тих надходжень, які забезпечують підприємства малого та середнього бізнесу. Частка податків які надходять до бюджету країни від великого бізнесу у 2022 році знизилася в порівнянні з попереднім роком на 44%. І хоча у 2023 році [4] ця частка зросла удвічі порівняно [5] з показником 2022 року, на загальну динаміку надходжень до бюджету цей факт вплинув не суттєво.

Оскільки у 2021 році суб'єкти малого та середнього бізнесу забезпечували близько 40% від обсягу податкових надходжень до зведеного Державного бюджету створюючи 60% ВВП країни [6], а сьогодні ці показники складають 44% відповідно, на відміну від великого бізнесу, який зменшив ці показники до 34% з початку повномасштабного вторгнення РФ [7], очевидно, що малий і середній бізнес продовжує бути опорою для економіки та бюджету.

Дякуючи іноземним партнерам Україна змогла дещо стабілізувати процес наповнення Державного бюджету, питома вага допомоги та фінансування яких в його дохідній частині зросла з 0,08% у 2021 році до 21,9% у 2022 році. У 2023 році частка цих надходжень до бюджету зменшилась до 14%, що є свідченням нестабільності такого джерела та його залежності від великої кількості як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів різної природи, зокрема політичних. Тому технології державного управління у частині формування Державного бюджету мають орієнтуватись на розвитку власних джерел його наповнення, насамперед, найбільш лабільної групи суб'єктів економічної діяльності – підприємства малого і середнього бізнесу.

В умовах повномасштабного вторгнення малий і середній бізнес продовжує відігравати роль наповнювача державного бюджету. Перед системою державного управління п забезпечення постає необхідність створення умов для максимально комфортної їх діяльності, зокрема, спираючись на світовий досвід використання фіскальної політики для шокової стабілізації економіки. На нашу думку варто звернути увагу на застосування механізму інвестиційного податкового кредиту, який активно застосовувався урядом США в періоди рецесії (1960 рік – президентство Дж. Кеннеді; 1981 рік – президентство Р. Рейгана; початок 2000-х років, президентство Дж. Буша) як один із шляхів відновлення економічної активності підприємств малого і середнього бізнесу в короткостроковій перспективі.

Ще одним напрямом стимулювання бізнес-активності малого та середнього бізнесу, як джерела надходжень до Державного бюджету може бути відмова держави від монополії на виробництво окремих видів продукції,

зокрема, продукції подвійного призначення (наприклад, дронів, нелетальних частин боєприпасів), надання послуг, наприклад, з ремонту бойової техніки та зброї силовим структурам держави, тощо.

Інші адаптаційні підходи до формування Державного бюджету України полягають в перегляді обсягів фінансування напрямів, які не належать до захищених статей бюджету та можуть бути мінімізовані до завершення війни. До таких статей відносимо: витрати на забезпечення громадського порядку, безпеки, судової влади тощо, частка фінансування яких у 2023 році порівняно з 2021 роком зросла на 39%; витрати на обслуговування боргових зобов'язань, частка яких зменшилась на 32%; витрати за статтею духовний та фізичний розвиток зменшились в цей період на 73%.

Сформулюємо вектори підходів до формування Державного бюджету під час війни в Україні:

– аналіз потреб і пріоритетів, які мають бути зосереджені на військовій обороні, безпеці громадян, гуманітарній допомозі тощо. Слід продовжувати практику боротьби з корупцією та недостатністю, породжених військовими умовами обмеженості ресурсів. Необхідно приділити особливу увагу транспарентності та контролю за витратами, щоб уникнути витрати ресурсів на неефективні або навіть шкідливі цілі;

– перегляд фіскальної політики держави, спрямувавши зусилля на стимулювання і розвиток малого та середнього бізнесу як основних джерел наповнення Державного бюджету. Важливо передбачити гнучкі підходи до формування бюджету та готовність до швидкого реагування на нові виклики;

– міжнародна співпраця, яка є критично важливою для отримання фінансової підтримки, гуманітарної допомоги та забезпечення безпеки. Це дозволить виявити та впровадити кращі практики управління доходами та видатками Державного бюджету.

Список використаних джерел

1. Валовий внутрішній продукт. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 03.01.2024 р.).
2. Державний бюджет України. Доходи та видатки. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення 03.01.2024 р.).
3. Видатки державного бюджету України. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення 03.01.2024 р.).
4. Основні податкові зміни з 1 серпня 2023 року. *GOLAW*. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/osnovni-podatkovi-zmini-z-1-serpnya-2023-roku/> (дата звернення 03.01.2024 р.).

5. Скільки податків заплатив великий бізнес у бюджет у 2022 році? *ДЕБЕТ- КРЕДИТ*. 05.12.2022. URL: <https://news.dtki.ua/taxation/common/80310-skilki-podatkov-zaplattiv-velikii-biznes-u-biudzet-u-2022-roci> (дата звернення 03.01.2024 р.).

6. Проблеми та потреби українських підприємств малого та середнього бізнесу в умовах війни. *Аналітичний звіт проєкту Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://rpr.org.ua/news/problemu-ta-potreby-ukrainskykh-pidpryemstv-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-umovakh-viyny/> (дата звернення 03.01.2024 р.).

7. Показники діяльності підприємств. Укрстат. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення 03.01.2024 р.).

Самойленко Лариса Яківна

Кандидат наук з державного управління, доцент ННІ економіки і права,
кафедра менеджменту та державної служби.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-0335-3077

Назаренко Сергій Анатолійович

Доктор економічних наук, професор, ННІ економіки і права,
кафедра менеджменту та державної служби.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0002-9378-9009

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОВВЕДЕНЬ

До недавнього часу в області стратегічного менеджменту існувало поняття стратегії як детально виписаного плану дій, спрямованого на досягнення визначених довготермінових цілей [1, с. 21]. Створення стратегії полягало у встановленні цих цілей і розробці плану для їх реалізації. В рамках цього підходу чітко окреслювалися конкретний кінцевий стан, який потрібно було досягти за певний період, і визначались конкретні кроки для досягнення цього стану [2, с. 203]. На основі цього формувався деталізований план дій, розбитий по етапах в часі.

Вважаючи стратегію детальним довготривалим планом для досягнення певної довготривалої мети, припускається, що можливо передбачити всі зміни та контролювати процеси у зовнішньому оточенні системи, адже вони